

В. В. Мартинець, кандидат економічних наук,
доцент Сумського державного університету

О. В. Солдаткін, вчитель математики та інформатики
Комунального закладу Сумської обласної ради
Глухівського ліцей-інтернату з посиленою
військово-фізичною підготовкою

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ЯКОСТІ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ

У статті детально розглядається державна політика у сфері забезпечення якості освіти в умовах воєнного стану, що є актуальною темою в контексті сучасних викликів. Особливу увагу приділено аналізу нормативно-правових документів, які визначають організацію освітнього процесу та механізми контролю за його якістю в умовах кризи. Також окреслено ключові проблеми, з якими стикається система освіти в умовах воєнного стану, зокрема: порушення доступу до освіти через міграційні процеси учасників освітнього процесу, руйнування інфраструктури закладів освіти, нестачу фінансових ресурсів, психологічні проблеми здобувачів освіти і педагогічних працівників, а також цифрову нерівність.

Авторами проаналізовано конкретні аспекти деструктивного впливу війни на систему освіти, серед яких: проблема доступності освіти (втрати закладів освіти, переміщення здобувачів освіти і працівників закладів освіти), перехід на дистанційне навчання (нерівне технічне забезпечення учасників освітнього процесу, практична підготовка педагогічних працівників до роботи у дистанційному форматі), психологічні аспекти (вплив стресу, психологічна підтримка учасникам освітнього процесу).

У статті також висвітлено результати моніторингів, проведених Службою якості освіти України в закладах загальної середньої освіти, фахової передвищої освіти та вищої освіти протягом 2023–2024 років, що дозволяє виявити системні загрози та оцінити стан освітньої системи в різних регіонах країни. Також, варто зауважити, що ці дослідження дозволяють не лише оцінити поточний стан системи освіти, але й виявити ключові напрями, які потребують посиленого контролю та коригування в умовах війни. На основі отриманих даних запропоновано практичні рекомендації для адаптації державної політики до кризових умов. Зокрема, розглянуто напрями збереження освітніх стандартів, мінімізації негативних наслідків війни та забезпечення сталого розвитку освітньої системи України в довгостроковій перспективі.

Стаття є важливим внеском у розуміння трансформацій, які переживає сфера освіти під впливом війни, та окреслює напрями для формування ефективної політики в кризових умовах.

Ключові слова: управління якістю, моніторинг, внутрішня система оцінки якості освіти, менеджмент освіти, державна політика.

V. V. Martynets, O. V. Soldatkin. State policy in the sphere of education quality in wartime state: challenges and threats

The article examines in detail the state policy in the field of ensuring the quality of education in wartime, which is an extremely relevant topic in the context of modern challenges. Particular attention is paid to the analysis of regulatory documents that determine the organization of the educational process and mechanisms for monitoring its quality in times of crisis. It also outlines the key problems faced by the education system in times of martial law, in particular: disruption of access to education due to migration processes of participants in the educational process, destruction of the infrastructure of educational institutions, lack of financial resources, psychological problems of students and teachers, as well as digital inequality.

The authors analyzed specific aspects of the destructive impact of war on the education system, including: the problem of accessibility of education (loss of educational institutions, displacement of students and teachers), the transition to distance learning (uneven technical support of participants in the educational process, practical training of teachers for work in a distance format), psychological aspects (the impact of stress, psychological support for participants in the educational process).

The article also highlights the results of monitoring conducted by the Education Quality Service of Ukraine in institutions of general secondary education, professional pre-higher education and higher education during 2023–2024, which allows identifying systemic threats and assessing the state of the education system in different regions of the country. It is also worth noting that these studies allow not only to assess the current state of the education system, but also to identify key areas that require increased control and adjustment in war conditions. Based on the data obtained, practical recommendations are proposed for adapting state policy to crisis conditions. In particular, the areas of maintaining educational standards, minimizing the negative consequences of war and ensuring sustainable development of the education system of Ukraine in the long term are considered. The article is an important contribution to understanding the transformations that the education sector is experiencing under the influence of war, and outlines areas for forming effective policies in crisis conditions.

Key words: quality management, monitoring, internal education quality assessment system, education management, public policy.

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану освітня система України стикається з безпрецедентними викликами, що впливають на всі аспекти її функціонування. Якість освіти, яка є фундаментальним чинником сталого розвитку суспільства та відновлення країни, потрапляє під загрозу через численні фактори, такі як руйнування освітньої інфраструктури, міграційні процеси, освітні витрати та психологічний стан учасників освітнього процесу. Ці обставини вимагають активного втручання держави з метою збереження доступу до якісної освіти, яка залишається критично важливим ресурсом для забезпечення стабільності та майбутньої відбудови держави.

Державна політика у сфері якості освіти в умовах війни має враховувати як нагальні потреби, так і довгострокові пріоритети, спрямовані на адаптацію системи освіти до нових реалій. У цьому контексті важливими аспектами є забезпечення безпеки освітнього середовища, створення інструментів для дистанційного навчання, підтримка педагогів і здобувачів освіти, а також розвиток механізмів моніторингу якості освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою аналізу державної політики України в сфері освіти в контексті забезпечення якості освітньої діяльності займалися українські вчені, зокрема, Ключко А.А проаналізував механізм реалізації державної політики у сфері освіти в контексті євроінтеграції. Основний акцент був зроблений на напрямках реформування системи освітньої діяльності в Україні: фінансування освіти, інтернаціоналізація, мовна політика, інклюзивна освіта, тощо [1]. Радкевич В. О. виявила особливості державно-приватного партнерства у розвитку професійної освіти в умовах воєнного та повоєнного часу. Одним з шляхів підвищення ефективності державно-приватного партнерства в професійній освіті у воєнний та повоєнний є забезпечення координації між урядом, освітніми установами, приватним сектором та громадськістю [2]. Крутова А. С, Нестеренко О.О. виявили внутрішні та зовнішні чинники впливу на систему якості вищої освіти. В контексті забезпечення та вдосконалення системи якості освіти проаналізували підходи до управління вищою освітою в Україні. На основі проведеного аналізу зробили висновок про доцільність використання саме синергетичного підходу [3]. Топузов О. М., Головка М. В., Локшина О. І. дослідили проблему діагностики та компенсації освітніх втрат, виявили основні чинники які їх зумовлюють, враховуючи міжнародний досвід узагальнили підходи щодо компенсації освітніх втрат як комплексного показника освітньої системи. В ході проведеного дослідження дійшли висновку, що держава відіграє провідну роль у компенсації освітніх втрат, забезпечуючи в системі якості освіти соціально-економічні та матеріально-технічні умови [4]. Усар І. І. розглянув особливості функціонування сфери вищої освіти в умовах воєнного стану, а саме: проблеми фінансування вищої освіти, питання матеріально-технічного забезпечення закладів вищої освіти, важливість залучення науковців до розробки державних та регіональних програм [5].

Метою статті є аналіз державної політики України у сфері забезпечення якості освіти в умовах воєнного стану, визначення ключових викликів і загроз, а також обґрунтування практичних рекомендацій для адаптації освітньої системи до кризових умов.

Виклад основного матеріалу. В умовах воєнного стану державна політика України зазнає суттєвих змін, спрямованих на адаптацію до нових викликів та загроз. У сфері освіти цей процес відображений у прийнятті низки нормативно-правових актів, які забезпечують функціонування освітньої системи, гарантують безперервність освітнього процесу та підтримують його якість.

До основних актів та нормативних документів можемо віднести:

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [6]. Цей документ визначає основні положення щодо функціонування державних інституцій у період воєнного стану. У сфері освіти закон передбачає можливість тимчасової реорганізації освітнього процесу, впровадження дистанційних форм навчання та створення умов для навчання осіб, які вимушено переселилися в межах України або залишили територію України.

Закон України «Про освіту» (зі змінами в умовах воєнного стану) [7]. У період війни до закону вносяться правки, які регламентують механізми забезпечення доступу до освіти в умовах надзвичайних обставин. Зокрема, передбачено створення онлайн-платформ, тривалість навчального року визначаються Кабінетом Міністрів України, засновник державного чи комунального закладу загальної середньої освіти або уповноважений ним орган (посадова особа) має право продовжити без проведення конкурсу строк дії строкового трудового договору.

Накази Міністерства освіти і науки України. Накази МОН України регламентують організацію освітнього процесу в умовах воєнного стану, зокрема перехід на дистанційне або змішане навчання.

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [8]. Цей документ регулює питання доступу до освіти дітей, які вимушено покинули свої домівки. Особливий акцент зроблено на спрощенні процедур зарахування до закладів освіти та забезпеченні рівного доступу до освітніх послуг.

Уряд ухвалює постанови, спрямовані на: фінансування навчальних закладів у зонах активних бойових дій; впровадження механізмів тимчасового переміщення освітніх установ; створення умов для міжнародної співпраці в освітній сфері, зокрема для реалізації програм підтримки здобувачів освіти з України за кордоном.

Уряд України активно співпрацює з міжнародними організаціями, такими як ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Європейський Союз, для забезпечення підтримки освіти в умовах кризи. Це включає фінансування навчальних програм, постачання обладнання та створення безпечних умов для навчання.

Аналізуючи результати моніторингу у сфері освіти можемо узагальнити основні виклики забезпечення якості освіти у таблиці 1.

Таблиця 1

Основні виклики у сфері якості освіти

Назва	Проблема
Проблема доступності освіти	Втрата (руйнування, ліквідація, реорганізація) освітніх закладів через воєнні дії. Міграція здобувачів освіти і педагогічних працівників.
Перехід на дистанційне навчання	Технічне забезпечення. Підготовка працівників освіти до роботи в умовах онлайн-освіти.
Психологічні аспекти	Вплив стресу та травматичних обставин на якість навчання. Забезпечення психологічної підтримки учасникам освітнього процесу.

Джерело: Сформовано автором на основі [9], [10], [11]

Окреслюючи основні виклики, з якими стикнулася державна політика у сфері якості освіти вже можемо сказати про основні загрози – таблиця 2.

Таблиця 2

Основні загрози у сфері якості освіти

Назва	Сутність
Зниження рівня навчальних досягнень здобувачів освіти	На основі звітів (наприклад, за посиланням на моніторингове дослідження учнів 6-8 класів), можна оцінити прогалини в знаннях через дистанційну освіту.
Відтік кадрів	Аналіз статистики про кількість освітян, які виїхали або змінили професію.
Ризик нерівності	Поглиблення регіональних та соціальних диспропорцій.

Джерело: сформовано автором на основі [9], [10], [11]

За результатами моніторингу [9], маємо, що 15% учнів з найнижчими та найвищими балами відповідають низькому та високому рівням, решта 70% учнів розподіляються між середнім та достатнім рівнями порівню (35% учнів з середніми результатами – середній рівень, а ще 35% достатній).

Відповідно до результатів інституційних аудитів закладів освіти у 2024 році [10] у більшості ЗЗСО, де відбувся інституційний аудит, освітнє середовище та система оцінювання результатів навчання учнів потребують покращення, тоді як педагогічна діяльність й управлінські процеси в більш ніж половині закладів оцінено на достатньому рівні. Про це свідчать результати висвітлені у таблиці 3.

Таблиця 3

Рівні оцінювання освітнього та управлінського процесів ЗЗСО за напрямками

Рівень	Освітнє середовище закладу освіти	Система оцінювання результатів навчання учнів	Педагогічна діяльність педагогічних працівників закладів освіти	Управлінські процеси закладу освіти
Високий	1 (1%)	6 (5%)	7 (5%)	5 (4%)
Достатній	49 (39%)	42 (33%)	64 (51%)	74 (59%)
Вимагає покращення	76 (60%)	75 (60%)	55 (44%)	46 (36%)
Низький	-	3 (2%)	-	1 (1%)

Джерело: сформовано автором на основі [10]

Загалом, у 2024 році Служба якості освіти України спільно з територіальними органами в областях провела 132 інституційних аудити закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО), з них: 69 – з ініціативи засновників, 61 – керівників та 2 – педагогічних рад; 74 – у сільській місцевості, а 58 – у містах; 20 – в очно-дистанційному форматі.

Що стосується закладів фахової передвищої освіти (ЗФПО) і закладів вищої освіти (ЗВО) 96 % викладачів і 93% студентів оцінили освітні послуги на належному рівні. Дані узагальнено у вигляді діаграми на рисунку 1.

За результатами моніторингу [11] удвічі більше педагогів (16%), ніж минулоріч, зазначили про значний рівень освітніх втрат, 31% вважають рівень освітніх втрат мінімальним, не спостерігають освітніх втрат 9% викладачів. Причому більш оптимістично ситуацію оцінюють у фаховій передвищій освіті.

Варто зауважити, що в дослідженням охоплено 543 заклади освіти (293 ЗФПО та 250 ЗВО). В опитуванні взяли участь 58 692 здобувачів освіти (29 064 фахових молодших бакалаврів, 23 686 бакалаврів, 5 165 магістрів та 777 аспірантів) та 16 114 викладачів (6639 педагогічних працівників ЗФПО та 9475 науково-педагогічних працівників ЗВО) [11] .

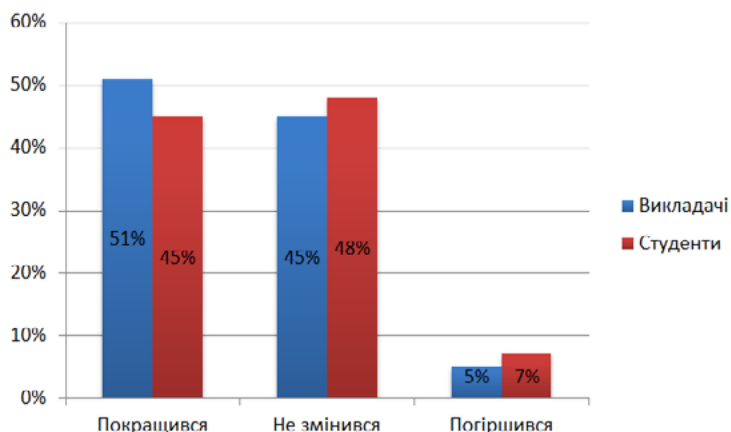

Рис. 1. Рівень якості освітніх послуг
 Джерело: сформовано автором на основі [11]

Підсумовуючи інформацію щодо викликів і загроз які стоять перед освітньою діяльністю при формуванні державної політики варто звернути увагу на наступні рекомендації:

- розробити дієвий стандартизований діагностичний інструментарій оцінювання освітніх втрат здобувачів освіти;
- продовжувати забезпечення процесу проведення загальнодержавного моніторингу результатів навчання;
- удосконалити механізм цифровізації української освіти;
- виділити і розподілити додаткових коштів із освітньої субвенції щодо створення безпечного освітнього середовища;
- оновити пріоритетні напрямки підвищення кваліфікації працівників закладів освіти;
- збільшити кількість годин, відведених навчальним планом, на практичну підготовку студентів;
- розробити мотиваційну програму для «молодих вчителів».

Однак, варто зауважити, що механізм подолання викликів і загроз у сфері якості освіти можна почати реалізовувати ще на рівні самого закладу освіти і потужним інструментом для цього є внутрішній моніторинг.

Ефективний внутрішній моніторинг спрямований на об’єктивну оцінку якості надання освітніх послуг та формування стратегії підвищення якості освітньої діяльності. Він сприяє підвищенню прозорості та відкритості освітніх установ, що, позитивно впливає їхню репутацію, підвищує довіру з боку здобувачів освіти, батьків та суспільства в цілому.

У таблиці 4 наведені ключові аспекти внутрішнього моніторингу.

Таблиця 4

Ключові аспекти внутрішнього моніторингу та їх суть

Ключовий аспект	Сутність
Визначення ключових показників	Формування системи показників якості освіти, які будуть оцінюватися в процесі моніторингу. Це можуть бути, наприклад, рівень успішності здобувачів освіти, рівень задоволеності учасників освітнього процесу та стейкхолдерів, розвиток загальних та фахових компетентностей тощо.
Збір та аналіз даних	Збір інформації про визначені показники якості освіти з різних джерел(результати анкетування, результати оцінювання, внутрішня звітність тощо).Подальший аналіз цих даних для виявлення слабких та сильних сторін.
Внутрішні оціночні процедури	Проведення внутрішнього оцінювання на основі методів:: анкетування, спостереження, вивчення документації.
Зворотний зв’язок та вдосконалення	Забезпечення зворотного зв’язку з менеджментом освітнього закладу, педагогічними працівниками та іншими стейкхолдерами щодо результатів моніторингу та рекомендацій щодо покращення освітньої діяльності.
Залучення учасників освітнього процесу	Залучення здобувачів освіти, педагогічних працівників, батьків та інших стейкхолдерів до процесу моніторингу, з метою забезпечення більшої об’єктивності та з урахування потреб всіх учасників освітнього процесу.
Культура постійного вдосконалення	Створення культури постійного вдосконалення, коли моніторинг є не окремим заходом, а постійним динамічним процесом.

Джерело: авторська розробка

Серед основних методів проведення моніторингу можна виділити: опитування (анкетування, інтерв'ювання), спостереження за освітньою діяльністю, вивчення та аналіз документації, тестування. Внутрішній моніторинг можна розглядати як один з інструментів динамічного вдосконалення якості освітньої діяльності. Він дозволяє закладу систематично відстежувати та аналізувати різні аспекти освітньої діяльності для виявлення сильних та слабких сторін, розробки напрямів вдосконалення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Державна політика у сфері якості освіти в умовах воєнного стану стикається з численними викликами та загрозами, які суттєво впливають на ефективність освітнього процесу, доступ до освіти та психологічний стан учасників освітнього середовища. Основними проблемами є руйнування інфраструктури, вимушена міграція, перехід на дистанційні формати навчання та зростання нерівності в освіті.

У відповідь на ці виклики держава здійснює ряд важливих кроків, спрямованих на стабілізацію ситуації, зокрема впровадження цифрових рішень, забезпечення підтримки педагогів і здобувачів освіти, а також залучення міжнародних партнерів до вирішення нагальних проблем. Попри це, необхідно вдосконалювати механізми моніторингу якості освіти, впроваджувати довгострокові стратегії відновлення освітньої системи та створювати умови для психологічної та професійної реабілітації всіх учасників освітнього процесу.

Отже, війна стала безпрецедентним викликом для освітньої системи України, однак вона також відкриває можливості для трансформації та модернізації освіти. Державна політика має бути спрямована на побудову стійкої, інклюзивної та адаптивної системи освіти, яка здатна забезпечити високу якість навчання навіть в умовах кризових ситуацій.

Подальші дослідження можуть бути зосереджені на довгострокових наслідках війни для системи освіти, зокрема на її впливі на рівень знань здобувачів освіти та конкурентоспроможність країни. Особливу увагу варто приділити аналізу ефективності впроваджених заходів державної політики, зокрема програм психологічної підтримки, моніторингу якості освіти та відновлення інфраструктури. Перспективним є вивчення інноваційних технологій та цифрових інструментів, які можуть забезпечити безперервність освітнього процесу в умовах кризи. Важливим напрямом також є дослідження інклюзивної освіти, зокрема адаптації навчання для дітей з особливими освітніми потребами в умовах обмежених ресурсів. Окремо слід розглянути роль міжнародного партнерства у відновленні системи освіти та адаптації українських освітніх стандартів до міжнародних практик.

Загалом, додаткові кроки у цьому напрямку сприятимуть не лише подоланню наслідків війни, а й закладуть основу для майбутнього розвитку освіти, яка відповідатиме сучасним викликам та вимогам.

Список використаних джерел:

1. Ключко А. А. Державна політика у галузі освіти в контексті європейської інтеграції України. *Публічне управління і адміністрування в Україні*, 2024. №(41), 54-60.
2. Радкевич В. О. Державно-приватне партнерство у розвитку професійної освіти в умовах воєнного та повоєнного часу. *Матеріали IV науково-практичної інтернет-конференції «Розвиток сучасної науки та освіти: реалії, проблеми якості, інновації»*, 2023. С. 210-214.
3. Крутова А. С., Нестеренко О. О. Удосконалення системи забезпечення якості вищої освіти в умовах воєнного часу. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Цифрова трансформація та диджитал технології для сталого розвитку всіх галузей сучасної освіти, науки і практики»* Том 2, 2023. С. 177-181.
4. Топузов О. М., Головка М. В., Локшина О. І. Освітні втрати в період воєнного стану: проблеми діагностики та компенсації. *Український педагогічний журнал*, 2023. №1. С. 5-13.
5. Усар І. І. Державна політика в сфері вищої освіти: виклики сьогодення. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*, 2024. Том 35 (74) № 2. С.99-103.
6. Про правовий режим воєнного стану. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 29.12.2024).
7. Про внесення зміни до розділу X «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про повну загальну середню освіту» щодо врегулювання окремих питань освітньої діяльності в умовах воєнного стану. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2315-20#Text> (дата звернення: 30.12.2024).
8. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 03.01.2025).
9. Пропозиції та рекомендації за результатами моніторингових досліджень з питань діагностики та подолання освітніх втрат у сферах загальної середньої освіти, проведених у 2024 році. URL: <https://surl.li/ihecoc> (дата звернення: 07.01.2025).
10. Результати інституційних аудитів закладів освіти у 2024 році. *Державна служба якості освіти України*. URL: <https://surl.li/udyumr> (дата звернення: 20.01.2025).

11. Заклади фахової передвищої та вищої освіти в умовах воєнного стану: результати I етапу моніторингового дослідження у 2024 році. *Державна служба якості освіти України*. URL: <https://sqe.gov.ua/monitoring-fpo-zvo-i2024/> (дата звернення: 26.01.2025).

References:

1. Klochko A. A. (2024), *Derzhavna polityka u haluzi osvity v konteksti yevropeiskoi intehratsii Ukrainy* [State policy in the field of education in the context of Ukraine's European integration]. *Public management and administration in Ukraine*. vol. 41, pp. 54-60. [Ukraine]
2. Radkevych V. O. (2023), *Derzhavno-pryvatne partnerstvo u rozvytku profesiinoi osvity v umovakh voiennoho ta povoiennoho chasu* [Public-private partnership in the development of vocational education in wartime and post-war times]. *Materials of the IV scientific and practical Internet conference «Development of modern science and education: realities, quality problems, innovations»*. pp. 210-214. [Ukraine]
3. Krutova A. S. and Nesterenko O. O. (2023), *Udoskonalennia systemy zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity v umovakh voiennoho chasu* [Improving the system of ensuring the quality of higher education in wartime conditions]. *Materials of the international scientific and practical conference «Digital transformation and digital technologies for the sustainable development of all branches of modern education, science and practice»*. vol. 2, pp. 177-181. [Ukraine]
4. Topuzov O. M., Holovko M. V. and Lokshyna O. I. (2023), *Osvitni vtraty v period voiennoho stanu: problemy diahnostryky ta kompensatsii* [Educational losses during martial law: problems of diagnosis and compensation]. *Ukrainian Pedagogical Journal*. vol. 1. pp. 5-13. [Ukraine]
5. Usar I. I. (2024), *Derzhavna polityka v sferi vyshchoi osvity: vyklyky sohodennia* [State policy in the field of higher education: current challenges]. *Scientific Notes of the V.I. Vernadsky TNU. Series: Public Management and Administration*. vol. 35 (74), № 2, pp. 99-103. [Ukraine]
6. Official web portal of the Parliament of Ukraine (2015), «On the legal regime of martial law», available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (Accessed 29 December 2024).
7. Official web portal of the Parliament of Ukraine (2022), «On Amendments to Section X «Final and Transitional Provisions» of the Law of Ukraine «On Complete General Secondary Education» regarding the regulation of certain issues of educational activities under martial law», available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2315-20#Text> (Accessed 30 December 2024).
8. Official web portal of the Parliament of Ukraine (2024), «On ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons», available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (Accessed 03 January 2025).
9. Website «Znayshov» (2024), «Proposals and recommendations based on the results of monitoring studies on the diagnosis and overcoming of educational losses in the areas of general secondary education, conducted in 2024», available at: <https://surl.li/ihecoc> (Accessed 07 January 2025).
10. State Education Quality Service of Ukraine (2024), «Results of institutional audits of educational institutions in 2024», available at: <https://surl.li/ydyumr> (Accessed 20 January 2025).
11. State Education Quality Service of Ukraine (2024), «Institutions of professional pre-higher and higher education under martial law: results of the first stage of the monitoring study in 2024», available at: <https://sqe.gov.ua/monitoring-fpo-zvo-i2024/> (Accessed 26 January 2025).